

Чи знали що в старині про дніпрові пороги?

Одним із многих, а нерозвязаних питань, що відносяться до опису Скитії, себто південних земель України, поданого нам Геродотом, є справа дніпрових порогів. До нині іще значна скількість вчених переконана, що старинні цілковито про них нічого не знали.¹⁾ Правда, докладний опис дніпрових порогів подає щойно дуже пізно, бо десь коло половини X ст. по Хр. византійський цісар Константин Порфірогенет,²⁾ та ми переконані, що і старинні автори мали відомості про них, хоч може не так докладні, якби цього треба було сподіватися. А що Геродот є для нас в цій справі найстаршим і найповнішим джерелом, а при описі південно-українських земель є, поза Клявдієм Птолемеєм (II в. по Хр.), майже самотнім зі старинних письменників, для того мусимо йому в нашій справі дещо ближче приглянутись. Що знову самі грецькі купці чорноморських кольоній докладно знали про дніпрові пороги, об цім навіть не сумніваємося.

Загал вчених в переконанню, що старинні, як купці так також і письменники, нічого не знали про дніпрові пороги, опирається головню на клясичнім просто описі Бористена — Дніпра, поданім Геродотом,³⁾ який нічим не різниться від описів з XVI. чи XVII. століть з часів козацької доби. Геродот описуючи його докладно, ані слівцем не натякає про самі пороги. Це тим більше нас дивує, що вже в нього славився Дніпро чудовими пасовиськами, багатством риби, яку солено при гирлі, чи знова чистою і дуже доброю до пиття водою, або що над його берегами родилось якнайкраще збіжжя; словом — Дніпро у Геродота такий самий, який його знаємо з української історії.

Щоби вирішити нашу справу, мусимо перш за все так себе поспитати: як далеко в дійсності Греки заходили в землі Скитії? Чи Геродот не знає якоїсь точки, де би задержувалася грецька плавба на Дніпрі? Аналіза відповідних місць може дати відповідь на поставлене питання.

¹⁾ Хоч би Браунъ О.: Разысканія въ области гото-славянскихъ отношеній (Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ, Т. LXIV, Санктпетербургъ 1899), стр. 228.

²⁾ De administrando imperio 9.

³⁾ Herodoti Historiae IV, 53. (edid. Didot).

В IV, 19 свого опису, Геродот посуваючись в гору лівим берегом Дніпра землями Скитів-кочовиків (*Σκύθαι νομάδες*), говорить, що вони „заселяють землю, яка простягається на 14 днів дороги в східнім напрямі аж до ріки Геррос“.¹⁾

В IV, 53 при описі самого Дніпра пише Геродот так: „Знаною є річчю, що Бористен пливе від сторони північного вітру (з півночі) аж до землі Геррос, а ця дорога виносить 40 днів плавби“.²⁾

Знову ж в IV, 56 виразно зазначає, що „Геррос, сема ріка (Скитії) відділилась від Бористена в цій частині землі, до котрої мається відомості про Бористен“.³⁾

З цих кількох лише місць видимо, що Геродот завжди при подаванню якоїсь черти Дніпра-Бористена задержується при одній, чи може радше, як дальше побачимо, при двох точках; ними є від півдня ріка Геррос, а від півночі земля Геррос.

Коли приглянутись докладно карті України, всьо здається промовляє за тим, що ріка Геррос, це нинішня річка Конка, яка пливе біля „Великого Лугу“, де якраз кінчаються дніпрові пороги, а країна Геррос, це буде сам „Великий Луг“ з землями понад порогами аж до Самари. Так отже, чи з півдня, чи з півночі Геродот посуваючись по Дніпрі, задержується якраз коло території його порогів. З цього виходить, що мусіли бути якісь більші перешкоди, що не дозволяли суднам плисти по Дніпрі. Цією перешкодою могли бути хіба — пороги.

Що так справді воно було, на це маємо іще один доказ, який може й найбільше промовляє за тим, що Геродот мав вістки про пороги, хотяй, що правда, неясні, чи може неясно виразився.

Оповідуючи в IV, 71 про похорони скитійських царів, пише наш автор ось так: „царські гроби знаходяться в країні поміж ріками Геррами в тім місці, до котрого Бористен є догідним до плавби“ (*Ταφαί δὲ τῶν βασιλέων ἐν Γέρροισι εἰσι, ἐς ἃ ὁ Βορουσθένης ἐστὶ προσπλωτός*). Чи в цім реченню, а головно в висказі *προσπλωτός* не маємо просто вістки про дніпрові пороги, хоч про них самих

1) Οἱ δὲ νομάδες (Σκύθαι) οὗτοι τὸ πρὸς, τὴν ἡῶ ἡμερέων τεσσέρων καὶ δέκα ὁδὸν νέμονται χώραν κατατεινοῦσαν ἐπὶ ποταμὸν Γέρρον.

2) Μέχρι μὲν νυν Γέρρου χώρου, ἐς τὸν τεσσαράκοντα ἡμερέων πλοῦς ἐστὶ γινώσκειται (ὁ Βορουσθένης), βέων ἀπὸ βορέω ἀνέμου.

3) Ὁ ἑβδομας δὲ Γέρρος ποταμὸς ἀπέσχισται μὲν ἀπὸ τοῦ Βορουσθένης κατὰ τοῦτο τῆς χώρας ἐς ἃ γινώσκειται ὁ Βορουσθένης.

нема згадки? Коли приймемо, що країна між ріками Геррами, бо так думаємо треба би було перевести ἐν Γέρροις, для Конки на південнім кінці порогів і Самари на північнім,¹⁾ лежала, як то ми вже передше зазначили, на території дніпрових порогів, де ще сьогодні маємо немало скитійських могил, то мусимо ствердити, що вже Геродот мав відомості про пороги.

На рівені відомостей Геродота стояла ціла старинність чез довгі століття. Так званий Скимн Хіюський, автор правдоподібно з II в. до Хр., згадуючи про Дніпро, нічого не говорить про пороги.²⁾ Не згадує про них також і Страбон; зрештою він має докладніші відомості про Крим і про побережжя Азівського моря. Про пороги мовчить також і Пліній Старший. Одинокий автор по Геродоті Клявдій Птолемеї (II в. по Хр.), що дав нам великий, географічний образ українських земель, при описі Дніпра ані словечком не згадує про пороги. Та у нього це нічого дивного, бо його опис не є твором літературним, але чисто математично-астрономічним, де оперується тільки голими назвами і числами. Можемо однак здогадуватись, що і Птолемеї мусів щось знати про цей так цікавий твір природи, бо просто неможливо було знати досить значну кількість торговельних факторій над Дніпром, а нічого не знати про пороги, про котрі купці і різні подорожники напевно в своїх описах чи записках згадували. Томуто дехто зовсім справедливо запитується,³⁾ чи в Птолемеєвих горах Амадока,⁴⁾ не належало би догадуватись дніпрових порогів. Думаємо, що пізніші грецькі письменники по Геродоті, які спеціально описували українські землі — а таких не бракувало — про пороги згадували або навіть їх докладно описували; та на жаль їх твори пропали. Мусимо добувати зерно правди з цього, що нам залишилось. Щойно у Амміяна Марцеліна, автора з другої половини IV ст. по Хр. маємо деякі натяки, з яких виходить, що він знав про дніпрові пороги.⁵⁾

Де шукати причини, що старинні так мало заховали нам восток про дніпрові пороги?

¹⁾ Пор. Vasmer Max, Die Iranier in Südrussland, Leipzig 1923, ст. 69.

²⁾ Geographi Graeci minores, ed. C. Müller, Parisiis (Didot) 1882, Vol. I, p. 230 v. 817 sqq.

³⁾ Так приміром Кулаковський Ю., Карта Европейской Сарматии по Птолемею, Київ 1899, ст. 20. Пор. Зап. Наук. Тов. Шієвч. XXXVIII (1902), ст. 2.

⁴⁾ Claudii Ptolemaei Geographia, Vol. I. ed. C. Müller, Parisiis (Didot), 1883. III, V, 5.

⁵⁾ Ammiani Marcellini Res gestae, edid. C. U. Clark, Berolini 1910, Vol. I, lib. XXII 8, 40: dein Borysthenes a montibus oriens Neruiorum, primigeniis fontibus copiosus, concursuque multorum amnum adolescens, mari praeruptis uerticibus intimatur, cuius in marginibus nemorosis Borysthenes est ciuitas.

Можливими є тут два пояснення.

Перша причина, це, так би сказати, географічна. В старині був Дніпро далеко багатшим в води, бо було значно більше лісів, де задержувалася в великих скількостях вохкість, що збогачувала допливи і підносила стан води в головнім руслі. Завдяки цьому були пороги значно доступнішими і краще можна було їх перепливати, не так, як це знаємо вже з історії українських земель. А що купці досить рідко в ці сторони заходили, томуто про пороги ходили тільки неясні чутки.

Друга причина вже складніша і в'язеться тісно з торговельними шляхами, що виходили з чорноморських грецьких кольоній, головно з Ольбії й ішли вздовж рік в глибину українських земель.

Дністер, Бог, Дніпро були головними артеріями, куди посувались купецькі каравани. Вздовж тих рік провадила дорога в гору аж близько джерел рік, що пливають до Балтійського моря. Найбільше значіння мав дніпровий водний шлях, що лучив Скандинавію з Царгородом. Та не вздовж цілого Дніпра йшов він з півдня на північ. Дніпро робить в своїм середнім і долішнім бігу великий закрут на південний схід, а щойно опісля на південний захід і лиманом вливається в Чорне море. Цей закрут значно продовжував купцям дорогу і тому його переважно виминали. Шлях провадив прямо на північ Богом і Ігулцем в околиці Києва. А що по середині дніпрового коліна маємо якраз пороги, зрозуміємо добре чому то про них так мало маємо вісток зі старини. Рівночасно треба зазначити, що скити і народи від них на північ, що мешкали над Дніпром також самі провадили торгівлю з Греками. Тільки, що ця торгівля здається відбувалася в цей спосіб, що не всі грецькі купці заходили аж до скитійських земель і дальше, а навпаки, не мало цих „варварських“ купців приїздило зі своїм товаром до осібних базарів, що лежали на границі територій, приналежних до кольоній, або навіть просто загощували до самих чорноморських городів. Для того зрозуміло, що Греки довгі століття не знали докладно про пороги; так принаймні можна говорити на підставі захованих джерел; бо пороги не лежали по дорозі. Чорноморські Греки напевно знали про них далеко більше. Пороги набирають значіння щойно на світанку української держави.

